

De christelijke politiek voorbij? Of toch liever terug?

Wat is de betekenis van het christelijk geloof als inspiratiebron en bindmiddel van het CDA? Hebben we niet meer aan een zakelijke benadering? Bespiegelingen van een door de wol geverfde CDA-politicus.

Politiek is er om een land te besturen. Als de samenleving ingewikkeld is, de overheid zich met veel bezighoudt en de macht wordt gedeeld met andere partijen, is dat geen eenvoudig karwei.

Het vergt geweldig veel energie, de bereidheid om je in van alles en nog wat intensief te verdiepen en het vermogen

om verstandige beslissingen te nemen, respectievelijk genomen beslissingen verstandig te beoordelen. Tegen die prozaïsche achtergrond heb ik geprobeerd wat na te denken over de betekenis van het christelijk geloof als inspiratiebron en programmatisch bindmiddel van een politieke beweging; van een beweging dus, die wil meedoen aan het bestuur van de gemeente, de provincie of het land. Ik zal daarbij vier vragen centraal stellen.

1. Kunnen we niet toch met een zakelijke benadering?
2. Wat mogen we verwachten van richtinggevende interpretatiekaders?

3. Waar halen we deze kaders vandaan?
4. Wat levert het op?

In de praktijk is besturen vooral hard werken. Dat geldt alleen al voor het leeswerk. Jaarlijks gaan er vele duizenden stukken over het bureau van een minister; vaak heel korte en simpele, maar ook nota's van honderden pagina's of ingewikkelde en belangrijke wetsontwerpen.

Dr. B. de Vries

Over al die stukken moeten standpunten worden ingenomen. Dat roept de vraag op hoe het zit met de relatie tussen die standpunten en de diepere drijfveren en criteria waardoor politici zich laten leiden. Hoe relevant zijn die drijfveren en criteria? Gaat het in de praktijk toch niet vooral om gezond verstand, deskundigheid en het vermogen om bruggen te slaan tussen uiteenlopende opvattingen?

Anders gezegd: hebben we niet meer aan een nuchtere, zakelijke benadering dan aan hoge idealen, waar je in de praktijk óf alle kanten mee uit kunt óf

soms zelfs ook totaal verkeerd meekunt uitkomen?

Een ding is in ieder geval duidelijk. Voor het nemen van goede beslissingen zijn goede uitgangspunten alleen niet voldoende.

Toch kan het ook niet zonder. Het is als met een rivier, die een bovenloop en een benedenloop kent. De benedenloop wordt gevormd door de brede stroom van concrete politieke besluiten, die in de zee van de samenleving uitstroomt. Aan de bovenloop treffen we de bronnen aan waaruit de bestuurders hun inspiratie, hun beginselen putten.

Tussen de boven- en benedenloop krijgt de rivier er nog veel voeding bij vanuit zijrivieren en wordt de samenstelling van het water ook meebepaald door zaken die onderweg meespoelen. Daarmee doel ik dan op de maatschappelijke, economische en politieke context waarin afwegingen moeten worden gemaakt.

Het zou volstrekt onverantwoord zijn bij het nemen van beslissingen de kenmerken van de actuele situatie buiten beschouwing te laten. In de praktijk zijn ze echter vaak zo dominant, dat gemakkelijk het gevoel kan ontstaan dat het eigenlijk niet uitmaakt door welke bron de rivier wordt gevoed.

Nog een flinke stap verder gaat de opvatting dat het ook eigenlijk maar beter is om geen verband te leggen tussen hoge idealen enerzijds en de praktijk van het bestuur anderzijds, vooral niet als die idealen worden ontleend aan allesomvattende levensbeschouwingen of ideologieën. Leert de geschiedenis immers niet hoe riskant het is om vanuit zo'n allesbeheersend interpretatiekader de samenleving te willen hervormen? Zeker na de val van de Berlijnse Muur

lijkt er minder dan ooit behoefte aan ideologie te bestaan.

Tegelijk is er evenwel sprake van een groeiend besef dat we er met technocratie alleen ook niet komen. Politieke beslissingen die betrekking hebben op de inrichting van de samenleving en de richting waarin die samenleving zich ontwikkelt, kunnen niet worden genomen op basis van puur zakelijke, technische en organisatorische gegevens. Impliciet of expliciet liggen daaraan normatieve opvattingen ten grondslag, die ergens vandaan komen.

Het ontbreken van een systematische reflectie daarop en verantwoording daarvan kan een politieke beweging of zelfs een samenleving als geheel zijn richtinggevoel en stabiliteit ontnemen. Politieke partijen worden dan modegevoelig, al te gevoelig voor elke nieuwe trend.

In het slechtste geval ontwikkelen ze zich tot supermarkten. Het op maat bedienen van een grillig electoraat om het marktaandeel op peil te houden wordt dan al gauw tot hoogste doel verheven, met als gevolg dat het beleid nu eens de ene kant en dan weer de andere kant uit zwabbert.

Dat is slecht voor de geloofwaardigheid van de politiek, brengt de burgers in verwarring en is bovendien ondoelmatig en kostbaar voor de samenleving. Het is een risico dat in onze televisie-maatschappij niet een bepaalde partij, maar alle politieke partijen bedreigt. Niettemin kan er verschil bestaan in de behoefte om zich er tegen te verweren. De filosoof Van Peursen heeft daartoe een aantal maanden geleden het CDA opgeroepen.¹ Als aangrijpingspunt daarvoor verwees hij naar een duidelijke post-secularisatie tendens, waarbij de herontdekking van het belang van criteria centraal staat. Dat zijn de veelal

verborgen richtingwijzers voor het dagelijks handelen en denken.

Het daaraan voorafgaande proces van secularisatie verklaarde hij uit het gevoel dat de oude criteria niet meer voldeden. Ze pasten niet meer bij de gewijzigde maatschappelijke verhoudingen en de moderne stand van wetenschap en techniek. Daardoor kwamen ze als het ware in de lucht te hangen.

In feite is er dus ook hier sprake van een slingerbeweging. Als reactie op onvrede met de oude versleten interpretatiekaders ontstond een proces van secularisatie, en als reactie op de tekortkomingen van een volstrekt gesecculariseerde samenleving ontstaat de behoefte aan nieuwe richtinggevende interpretatiekaders.

Hebben richtinggevende interpretatiekaders nut?

Dit roept de vraag op wat we eigenlijk van zo'n richtinggevend interpretatiekader mogen verwachten. De pretenties ervan kunnen heel hoog zijn, maar ook tamelijk bescheiden. In het eerste geval is er sprake van een geloof of ideologie die niet alleen de richting maar ook de marsroute naar de heilstaat wijst. In het laatste geval gaat het om enkele algemene grondnoties, die telkens opnieuw van concrete inhoud moeten worden voorzien in het licht van de actuele situatie.

Het verhaal van de Bijbel laat op dit punt een duidelijke ontwikkeling zien.

Bij Mozes is sprake van een allesomvattend interpretatiekader. De wetten die op de berg Horeb worden afgekondigd

wijzen de weg naar het goede leven. Voor het volk als geheel betekent dat uitzicht op het Beloofde Land een legitimatie van de uitroeiing van alle volken die daar wonen. Voor elke volksgenoot afzonderlijk betekent het een groot nageslacht dat veilig zal wonen onder de eigen wijnstok en vijgeboom, in een land dat vloeit van melk en honing. Op het niet naleven van de geboden staat strenge straf: hongersnood, pest, onderdrukking door de heidense volken rondom en uiteindelijk zelfs wegvoering in ballingschap.

Maar zo eenduidig is het leven niet. Job maakte het mee en Prediker beschrijft hoe dikwijls het voorkomt dat de rechtvaardige met rampspoed te kampen heeft en dat het de goddeloze tot het eind van zijn leven goed gaat. Na de Babylonische ballingschap blijkt dat het nauwgezet naleven van de Thora ook aan het volk als geheel geen afdoende garantie biedt tegen economische tegenslag en vijandelijke onderdrukking. Kortom, de hoge, maar aardsgerichte, oude interpretatiekaders voldoen niet meer. Er ontstaat behoefte aan vernieuwing.

Geleidelijk verschuift dan het heilsperspectief van het hiernumaals naar het hiernamaals. In het Nieuwe Testament belooft Jezus zijn volgelingen wel vrede des harten - en dat is niet niks -, maar voor wat betreft het aardse leven ook veel kruisdragen. Pas aan het einde van de geschiedenis zullen de schapen van de bokken worden gescheiden. Dan zullen de gelovigen eeuwig gelukkig zijn bij hun Heer en de ongelovigen hun eeuwige straf ondergaan. Tegelijk blijft echter de notie voluit overeind dat de scheefgroei en het onrecht in de wereld hun diepste oorzaak vinden in het niet luisteren naar of het

---

Hebben we niet meer aan een nuchtere, zakelijke benadering dan aan hoge idealen, waar je in de praktijk òf alle kanten mee uit kunt òf soms zelfs ook totaal verkeerd mee kunt uitkomen?

---

verkeerd omgaan met Gods geboden. Christenen die zich wel voluit houden aan die geboden zullen werken als zuurdesem in een brood, of met een ander beeld, als zoutend zout dat het beiderf in de wereld tegengaat.

De normen hebben niet afgedaan, maar het naleven ervan biedt geen uitzicht meer op een samenleving, waarvan de harmonie, de welvaart en de vrede zijn verzekerd. Jezus belooft wel bevrijding van de zonden en de schuld, maar niet van de Romeinen, al hadden zijn discipelen dat laatste juist zo graag gewild. Voor dit leven betekent dat dus een drastische verlaging van het verwachtingspatroon, zonder dat dit een alibi oplevert om zich maar uit die wereld terug te trekken. Wat mensen kunnen, als ze hun verantwoordelijkheid op een goede manier beleven, is allesbehalve onbelangrijk.

Zuurdesem of zoutend zout zijn speelt zich niet af aan de marge, maar in het hart van de samenleving. Het helpt om heel te maken wat gebroken is en om op te richten wat geknakt is. Maar dat gebeurt wel in een wereld waarin gebrokenheid alle verhoudingen blijft belasten. Aardbevingen, oorlogen en pestilentieën krijgen we met ons geloof niet de wereld uit.

Ook hier rijst de vraag of het interpretatiekader voldoet. Komen we op deze manier niet gemakkelijk uit bij een wat al te laag ambitie-niveau voor wat betreft het leven hier op aarde?

Vanaf de Renaissance heeft die vraag velen beziggehouden. Dat heeft bij humanisten geleid tot de optimistische visie dat de geschiedenis zelf een opgaand proces is. Wie goed oplet bemerkt dat de mens en de schepping bezig zijn geleidelijk aan toe te groeien naar de vervolmaking. Dat komt omdat

we steeds meer van onszelf en van de schepping gaan begrijpen.

Hier vandaan naar de filosofie van de Verlichting is het maar een stap. Het gaat niet meer om de Schepper, maar om de schepping. Inzicht in de wetten van de natuur zal ons de enige en tegelijk de zekere weg wijzen naar de verdere vervolmaking.

Na de Verlichting hebben we het wetenschappelijk socialisme van Marx gehad en in de twintigste eeuw de ideologie van het nationaal-socialisme. Stuk voor stuk waren het bewegingen die in staat waren zeer velen in gloed te zetten. Ze verschaften een legitimatie om revolutionaire veranderingen door te voeren, zonedig ten koste van honderdduizenden of miljoenen mensenlevens.

Stuk voor stuk ook vielen ze door de mand en dat ongenadiger naarmate ze meer ruimte hadden gekregen of genomen om zichzelf te bewijzen.

Een logische reactie op die ervaring vormt de tegenpool van de Verlichting, namelijk het conservatisme.

Leert de geschiedenis zelf ons niet dat alle grote ideologieën uiteindelijk berusten op grove simplismen, die onrecht doen aan de verwardheid van de menselijke natuur en de ingewikkeldheid van het menselijk bestaan? En getuigt het daarom niet van wijsheid om alles wat in de loop der tijden aan wetten, gewoonten, instellingen en zeden is gegroeid met respect tegemoet te treden? Niet om dat alles te laten verstenen, maar wel vanuit de overtuiging, dat zoals Burke het schreef: woede en razernij in een half uur meer omver kunnen werpen dan omzichtigheid en vooruitziend overleg in een eeuw kunnen opbouwen.

Conservatisme in deze zin is dus niet hetzelfde als behoudzucht. Verande-

ringen zijn nodig, maar er moet grondig over nagedacht worden en ze moeten met behoedzame voorzichtigheid doorgevoerd worden. Dat levert niet zozeer een interpretatiekader op als wel een geesteshouding die aanspoort tot bezonnenheid, juist met het oog op de onoverzienbare schade die aangericht kan worden door lichtzinnigheid en overhaasting. Het is een notie die dicht aansluit bij het theologische begrip traditie. Zeker wanneer dat zo wordt verstaan, dat het er niet alleen om gaat over te leveren wat voorgaande generaties als betrouwbaar hebben bevonden, maar de geldigheid daarvan ook steeds weer te toetsen aan gewijzigde omstandigheden. Daar is niks mis mee.

Dat zou je overigens niet zeggen als je afgaat op de negatieve reacties die het begrip conservatisme vaak oproept. Voor veel ex-Anti-Revolutionairen is het zelfs een onaangename schok als zij erop worden gewezen hoezeer Burke door Groen van Prinsterer in zijn 'Ongeloof en Revolutie' wordt geprezen als de scherpzinnigste denker van zijn tijd. 'Leest en herleest zijne geschriften' zo roept Groen ons toe.

Tot groots en meeslepend leven spoort deze geesteshouding ons inderdaad niet aan. Dat is voor velen, met name ook christenen toch weer te weinig. Behoort juist een christen in de politiek niet zoets als een droom te hebben? Een inspiratie aan de Bijbel ontsproten, die een bijzondere zingeving toevoegt aan de besluitvorming van alle dag? Het Exodusverhaal vervult nogal eens die functie. Ik vind dat een riskant en te zwak gefundeerd avontuur. In de gedaante van bevrijdingstheologie verwordt het ook al te gemakkelijk tot een ideologie die niet minder simplistisch is dan andere, met alle gevolgen van dien.

Dat leidt mij tot de volgende conclusies:

1. Richtinggevende interpretatiekaders blijven nodig om de verwarrende veelheid van feiten, invloeden en samenhangen te kunnen beoordelen.
2. De functie van deze kaders is de samenleving van stabiliteit en richtingsgevoel te voorzien.
3. Het meeste uitzicht biedt een geesteshouding, die enerzijds datgene wat voorgaande generaties als betrouwbaar hebben bevonden met respect tegemoet treedt, maar anderzijds wordt gekenmerkt door de bereidheid de bruikbaarheid ervan voortdurend te toetsen aan zich wijzigende omstandigheden.
4. De christelijke inspiratie moet daarin tot uitdrukking komen dat christenen - zich bewust van hun verantwoordelijkheid - als een zoutend zout werkzaam zijn in een wereld die wel in ontwikkeling, maar niet op weg naar de volmaaktheid is.

Welke bronnen?

Is de Bijbel de enige bron voor interpretatiekaders? In het voorgaande is al wel gebleken dat dat antwoord ook voor een christen niet zonder meer voor de hand ligt.

Er doen zich tenminste twee complicaties voor. De eerste is dat ook in de geschiedenis van de Bijbel de richtinggevende duiding van waarden en normen steeds moest plaatsvinden in een context die naar plaats, tijd en omstandigheden wisselde. Ook daar vond - om terug te gaan naar het beeld aan het begin van dit artikel - de actuele positiebepaling dus steeds plaats aan de benedenloop van de rivier.

Dat leidde tot concrete afwegingen en keuzen, waarvan wij er vele thans niet meer voor onze rekening zouden willen

nemen. Dat betreft niet alleen de geoorloofdheid van bepaalde transacties, bijvoorbeeld honderd voorhuiden van Filistijnen als prijs die David moest betalen om met Michal, de dochter van Saul te mogen trouwen. Het is evenzeer aan de orde bij het nader concretiseren van centrale normen, bijvoorbeeld dat vrouwen in de gemeente niet mogen spreken.

Om tot de kern door te dringen moeten we dus de centrale normen als het ware zuiveren van de verontreinigingen, die samenhangen met de actuele context, waarin zij destijds tot gelding moesten komen.

Een tweede complicatie, die hiermee samenhangt, is dat de tijd voorbij is waarin normen konden worden gefundeerd op Goddelijk of kerkelijk gezag. Als er een ingewikkeld proces van zuivering en concretisering met het oog op nieuwe tijden nodig is, dan telt inderdaad

niet meer het argument van het gezag, maar alleen nog het gezag van het argument. Een norm krijgt dan pas fundering als dat met voldoende argumenten kan worden onderbouwd.

In maatschappelijke zin betekent dat overigens ten opzichte van vroeger wel functieverlies van godsdienst als het gaat om de ethiek. Niet langer kan dan immers godsdienst worden gebruikt als instrument 'to make people do what they have to do anyhow'. Dat vraagt om mondige mensen die de moeite nemen om zelf na te denken over de beginselen waardoor zij zich willen laten leiden.

Is dat niet teveel gevraagd? Wie motiveert - in een grotendeels ontkerstende

wereld - de mensen nog tot de benodigde bezinning? Wie helpt ze daarbij? Of mogen we ervan uitgaan dat het vanzelf goed komt als ieder doet wat goed is in eigen ogen? Is het risico niet erg groot dat heel veel mensen, als ze al op zoek gaan, feitelijk maar wat grasduinen in alles wat er rijp en groen op de markt wordt gebracht?

In de kern komt dit neer op de nog nergens beantwoorde vraag of er zonder een stukje bevoogding uiteindelijk voldoende fundamentele consensus is te

---

Veranderingen zijn nodig, maar er moet

grondig over nagedacht worden en ze moeten met behoedzame voorzichtigheid doorgevoerd worden.

---

organiseren om een samenleving, die die naam waard is, bij elkaar te houden.

Daarmee rijst tegelijkertijd een nieuwe vraag, namelijk: hoe exclusief christelijk kan het zoeken naar een nieuw richtinggevend interpretatiekader nog zijn? Vooral als we daaraan de voorwaarden stellen dat dit kader zich tenminste zelf kenmerkt door een zekere duur-

zaamheid en houdbaarheid en ook comment moet verschaffen aan een samenleving, waarin zeer velen het christendom voorbij zijn.

Komen we dan niet terecht bij enkele kernbegrippen die we weliswaar aan de Bijbel kunnen ontleen, maar die tegelijk een zo universele betekenis hebben, dat je de Bijbel er eigenlijk niet voor nodig hebt? Feitelijk komen we dan uit bij de oude theologische discussie over de twee rijkenleer. De vraag dus of we de waarden en normen voor deze tijd niet tenminste voor een goed deel kunnen en moeten opsporen door het bestuderen van de geschiedenis, de natuur en de concrete omstandigheden waarin

zij moeten worden geoperationaliseerd. Een bevestigend antwoord op die vraag biedt uitzicht op een goede middenweg tussen aan de ene kant de opvatting dat de Bijbel ons over deze zaken niets heeft te zeggen en anderzijds de opvatting dat de Bijbel het alleen voor het zeggen heeft.

Als de historische en culturele afstand tussen ons en de meer concrete bijbelse teksten te groot is geworden om de betekenis ervan voor de hedendaagse samenleving op een niet mis te verstane manier aan te geven, is er trouwens ook nauwelijks een alternatief. Ik vind het voor een christen geen schande dat te erkennen, al is dat niet mijn laatste woord.

Het betekent wel dat er niets op tegen is om op de speurtocht naar normen die gezag verdienen ook een open oog te hebben voor de opvattingen van andersdenkenden en andere culturen. Alles wat zich als waardevol heeft bewezen, kan worden meegenomen, mits er voldoende aandacht blijft bestaan voor consistentie. Als in andere culturen bijvoorbeeld het respect voor het geschapene als zodanig groter is dan in onze cultuur kan het een verrijking zijn dat mee te nemen.

In die zin is er dus geen reden voor christenen om exclusiviteit of een monopoliepositie op te eisen op het terrein van waarden en normen. Het is jammer dat er tijdens de recente verkiezingscampagne op dit punt weer misverstanden zijn ontstaan.

Waarom is dat dan toch nog niet het laatste woord? Omdat de christelijke traditie, bij het zoeken naar eigentijdse waarden en normen wel degelijk belangrijke richtingwijzers verschaft. Ik denk daarbij in de eerste plaats aan de

nadruk die in het hele Oude en Nieuwe Testament wordt gelegd op het aspect van de eigen, persoonlijke verantwoordelijkheid bij het maken van keuzen uit goed en kwaad.

Dat begint in het paradijs. Het staat centraal in de afscheidsredes van Mozes en Jozua. We horen het van Elia als hij vanaf de berg Karmel het volk toeroept: 'Kies dan heden wie gij dienen zult'. Jezus maant zijn discipelen, dat hun gerechtigheid overvloediger moet zijn dan die van de Farizeeën en dat zij daar persoonlijk op zullen worden afgerekend en ook in de brieven van de apostel Paulus vinden we dat element steeds terug.

Dat maakt gevoelig voor de notie dat een samenleving die onvoldoende ruimte biedt voor en appelleert aan de eigen verantwoordelijkheid van de burgers en hun organisaties een heel belangrijk aspect over het hoofd ziet. Verbinding van dit aspect met dat van de gebrokenheid spoort echter tegelijk aan om bij de inrichting van de samenleving niet uit te gaan van een al te optimistisch mensbeeld. Mensen kunnen best wat, maar zij kunnen ook ontsporen. Daarom is het van belang in maatschappelijke structuren en verantwoordelijkheidsverdelingen waar mogelijk *checks* en *balances* in te bouwen, die daar bescherming tegen bieden.

Dan nog blijft het risico aanwezig dat wat zwak en kwetsbaar is onvoldoende aan z'n trekken komt. Dat vereist dus bijzondere aandacht en ondersteuning. Ook dat is een continu herkenbare lijn die dwars door het Oude en Nieuwe Testament heen loopt.

Het gelijktijdig benadrukken van de eigen verantwoordelijkheid en van de tekortkomingen van de mens onderscheidt christen-democraten van de na-

zaten van de Verlichting, die van een veel positiever mensbeeld uitgaan. De laatsten koesteren veel hogere verwachtingen van een samenleving: hetzij verwachten zij alles van de burgers individueel (liberalen) danwel van de burgers, georganiseerd in de staat (socialisten).

Wat levert het op?

Binnen het CDA heeft de hiervoor vermelde spurtocht uiteindelijk geleid tot de keuze in het Program van Uitgangspunten voor de bekende vier kernbegrippen: gerechtigheid, gespreide verantwoordelijkheid, rentmeesterschap en solidariteit. Het zijn op zichzelf geen gezichtspunten waar anderen niet op zouden kunnen komen. Er is dus geen grond om exclusiviteit op te eisen.

Wel echter mag worden verwacht, dat de bijbelse richtingwijzers, die ik zojuist behandelde, tot een herkenbare eigen christen-democratische inkleuring van deze begrippen zullen leiden. De vraag kan zelfs worden gesteld of deze richtingwijzers de specifiek christen-democratische inspiratie niet beter typeren dan de vier kernbegrippen zelf.

Gerechtigheid betekent dat alles en iedereen zijn juiste plaats en gewicht moet krijgen. De samenleving behoort zo te worden ingericht, dat mensen ruimte en kansen krijgen om in evenwichtige verhoudingen tot anderen tot hun recht te komen. Daarbij past zowel ruimte voor eigen verantwoordelijkheid als rekening houden met de mogelijkheid, dat mensen die ruimte ook kunnen benutten om anderen te schaden. Verantwoordelijkheden dienen bij voorkeur zo over burgers, hun organisaties en de overheid te worden verdeeld dat beslissingen daar worden

genomen waar de lusten en lasten aan den lijve worden gevoeld. Alleen als dat niet kan of als dit een te groot risico oplevert voor basisniveaus van bescherming en ontplooiing in het gedrang komen, is er aanleiding van die regel af te wijken. Maar dan moeten we wel op onze hoede zijn voor de risico's van onevenwichtige afwegingen, zowel bij de beschermers als de beschermden.

Rentmeesterschap is een begrip dat ons ervan doordringt dat bij de afwegingen die we maken bijzondere aandacht nodig is voor de gevolgen ervan op lange termijn. Wij behoren ervoor te zorgen dat de aarde en de samenleving die wij achterlaten ook voor onze kinderen en kleinkinderen nog leefbaar is.

Solidariteit vraagt om materiële en immateriële waarborgen tegen het wegdrukken van het kwetsbare en de zwakkeren in de samenleving. Niet omdat het kwetsbare en de zwakkeren zoiets als een intrinsieke morele meerwaarde zouden hebben, maar omdat zij extra aandacht nodig hebben om aan hun trekken te kunnen komen.

Solidariteit vraagt niet om het in de watten leggen. Ook de zwakkeren moeten in een rechte verhouding ten opzichte van de andere leden van de gemeenschap worden geplaatst. Dus evenwicht tussen rechten en plichten, geen ruimte voor fraude en klaploperij. Maar evenmin ruimte voor eenzijdige afwenteling van economische tegenspoed op de inkomens van uitkeringsgerechtigden.

Een serieuze toets of de eigen christen-democratische inkleuring van deze vier kernbegrippen op een evenwichtige

---

**De kernbegrippen
zijn op zichzelf
geen gezichtspunten
waar anderen niet
op zouden kunnen
komen. Er is dus
geen grond om
exclusiviteit op te
eisen.**

---

wijze herkenbaar was in de opeenvolgende programma's van het CDA, vind ik zeer de moeite waard. Is het steeds gelukt de eigen accenten te leggen? Lukte het de goede koers en balans te vinden? Of waren we in de praktijk ondanks alle goede bedoelingen toch te kleurloos, te conservatief of juist te modegevoelig?

Mijn overtuiging is dat het CDA de afgelopen decennia wel een stabiliserende rol in onze samenleving heeft vervuld, maar niet altijd even duidelijk eigen kleur heeft bekend. Er was eerder sprake van een te grote modegevoeligheid dan van een overmaat aan conservatisme. In een zeer trendgevoelige omgeving is dat overigens niet erg verrassend.

Ik wil deze stelling - om toch maar weer praktisch te eindigen - tenslotte illustreren aan de hand van twee voorbeelden.

Het eerste betreft het denken over de maakbaarheid van de samenleving en de omvang van de collectieve sector.

Toen in de jaren zestig en zeventig het maakbaarheidsdenken en in samenhang daarmee uitbreiding van de collectieve sector in hoog aanzien stonden, kon niet gezegd worden dat de partijen die later het CDA zouden gaan vormen daaraan krachtig weerstand boden. Visies op de overheid als schild voor de zwakken, geïnspireerd door de Bergrede en de oproep tot Evangelische radicaliteit deden het toen beter dan thans. De confessionele partijen deden in hun ijver voor de uitbouw van de verzorgingsstaat nauwelijks onder voor de so-

ciaal-democraten. Ik herinner me ook geen heftig verzet tegen de linkse norm van Duisenberg om het aandeel van de collectieve sector in het nationaal inkomen elk jaar met 1% te laten groeien. Weliswaar zat daar de bedoeling achter om het tempo van de expansie te temperen, maar dat accentueert alleen maar

hoe hard het toen ging. Hooguit kan worden volgehouden dat de confessionelen in die dagen voortdurend onder de verdenking stonden tegen heug en meug te worden meegesleept door het progressieve denken. Tegelijk kan ik uit de eigen ervaring van mijn beginjaren als voorzitter van de CDA-Tweede

Kamerfractie getuigen dat het voor een groot deel van de partij niet gemakkelijk was afstand te nemen van dat denken. Pas toen de overheidsfinanciën volledig uit de hand liepen en de werkloosheid het miljoen dreigde te na-

deren, drong het tot velen door dat je niet per se een rechtse reactionair behoefde te zijn om belang te hechten aan economische concurrentiekracht en een gezond financieel beheer.

Daarna duurde het nog geruime tijd voordat bespreekbaar was dat niet alleen de maatschappelijk sterken, maar ook de maatschappelijk zwakken gevoelig waren voor de ruimte die de systemen van de verzorgingsstaat boden voor oneigenlijk gebruik, misbruik en fraude.

Ook hier dreigt echter het gevaar van te ver doorschieten als het nieuwe denken eenmaal ingang heeft gevonden.

De vraag of twee carrières zich wel verdragen met voldoende aandacht van de partners voor elkaar en voldoende energie voor de opvoeding van kinderen, hoeft niet per se voort te komen uit een reactionaire mentaliteit.

Dat gebeurt wanneer de discussie over te hoge loonkosten wordt gereduceerd tot een discussie over een te grote wig, die vervolgens behendig wordt losgekoppeld van een bezinning op de mate van solidariteit waartoe onze kernbegeerten oproepen. Het gebeurt ook als verkleining van de collectieve sector en deregulering bijna als op zichzelf staande normen worden gepresenteerd. Dat biedt teveel ruimte voor een mentaliteit, die de sterken legitimeert om revanche te nemen op zwakken, die ten onrechte en al te lang in de watten zijn gelegd.

Het is te simpel als rechtvaardiging daarvoor te verwijzen naar ideeën en theorieën die vanuit de Angelsaksische landen de oceaan of het Kanaal overwaaien. Wat daar wordt bedacht, blijkt lang niet altijd van duurzaam allooi.

Het tweede voorbeeld van een te grote modegevoeligheid betreft het denken over gezin en individualisering.

Het is nog maar enkele decennia geleden dat het gezin als hoeksteen van de samenleving onomstreden was. Daar werd de nieuwe generatie opgevoed; daar werden primair waarden en normen overgedragen en ingeprent.

Dat moeder de vrouw weinig mogelijkheden had zich buiten de deur te ontplooien werd door weinigen als een probleem gezien. Hoeveel mannen hadden trouwens het gevoel zich te ontplooien met het verdienen van de kost? Was het niet vooral een reden om dankbaar te zijn dat de tijd van vrouwen- en kinderarbeid voorbij was? Door tal van oorzaken zijn deze opvattingen intussen drastisch veranderd. In - hoewel dat risico bij een onderwerp als dit groot is - wil ik graag het misverstand vermijden, dat ik daarin geen grote winst zou zien.

Waar ik de aandacht op wil vestigen, is dat ook hier het denken gemakkelijk doorslaat naar het andere uiterste. Ieder mens behoort vandaag de dag economisch zelfstandig te willen zijn. Over het gezin wordt vooral gesproken in termen van zorgtaken waar weliswaar ruimte voor gemaakt moet worden, maar dat mag vooral geen hoofdtak worden.

Dat ideaalbeeld wordt dan nogal eens onderbouwd door de zakelijke constatering dat de risico's verbonden aan het afhankelijk zijn van relaties die minder duurzaam zijn dan vroeger, te groot zijn en dat met name vrouwen daarvan het slachtoffer plegen te worden.

Ook hier laat zich de vraag stellen of zodoende niet alleen de juiste richting maar ook de goede balans wordt gevonden.

Vragen staat hier echter nauwelijks vrij. Toch behoeft de vraag of twee carrières zich wel verdragen met voldoende aandacht van de partners voor elkaar en voldoende energie voor de opvoeding van kinderen, niet per se voort te komen uit een reactionaire mentaliteit. De vraag kan ook bedoeld zijn om een discussie te entameren over andere modellen om zowel beide partners als de essentiële functies van het gezin beter tot hun recht te laten komen.

Ik heb weleens de indruk dat de angst om te worden beschuldigd van conservatisme, christen-democraten afremt om over zo'n onderwerp frank en vrij de discussie aan te gaan. Toch staat er ook in dit geval genoeg op het spel om angst te beschouwen als een slechte raadgever.

Samenvatting

Samenvattend kom ik tot de volgende conclusies:

1. Met een zakelijke benadering over

de betekenis van het christelijk geloof als inspiratiebron en bindmiddel van een politieke beweging alleen komen we wel een eind, maar niet ver genoeg; bezinning op richtinggevende interpretatiekaders is nodig om een politieke beweging voldoende richtingsgevoel en stabiliteit te verschaffen; zonder dat wordt de politiek te trendgevoelig.

2. Daarbij past een geesteshouding, die enerzijds datgene wat voorgaande generaties als betrouwbaar hebben ervaren met respect tegemoet treedt, maar anderzijds wordt gekenmerkt door de bereidheid de bruikbaarheid ervan te toetsen aan zich wijzigende omstandigheden.

3. De waarden en normen die voor deze tijd van belang zijn, zullen we voor een belangrijk deel moeten opsporen door het bestuderen van de geschiedenis, de natuur en de concrete omstandigheden waarin zij moeten worden geoperationaliseerd.

4. De christelijke traditie verschaft bij deze speurtocht belangrijke richtingwijzers door de nadruk die daarin enerzijds wordt gelegd op het aspect van de persoonlijke verantwoordelijkheid en anderzijds op het aspect van de gebrokenheid; voor de inrichting van de samenleving betekent dat meer concreet, dat:

a. burgers en hun organisaties ruimte moeten krijgen de eigen verantwoordelijkheid te beleven;

b. bij de inrichting van de samenleving zoveel mogelijk waarborgen tegen ontsporing moeten worden ingebouwd;

c. ook dan nog het zwakke en kwetsbare extra aandacht en ondersteuning behoeven.

5. De kernbegrippen waarvoor het CDA in zijn Program van Uitgangspunten heeft gekozen, zijn op zichzelf genomen te universeel om aan-

spraak te maken op exclusiviteit. Een specifiek christen-democratische kleur krijgen de begrippen vooral door bij de invulling ervan de onder 4) vermelde aspecten te benadrukken.

6. De wijze waarop deze invulling in het verleden heeft plaats gevonden toont aan, dat de christen-democratie wel een stabiliserende functie heeft vervuld, maar niet altijd even duidelijk een eigen kleur heeft bekend. Daardoor was er eerder sprake van een te grote modegevoeligheid dan van een overmaat aan conservatisme.

7. Er is alle reden in de toekomst nog meer ernst te maken met en verantwoording af te leggen van de criteria die richtinggevend zijn voor christen-democratische politiek en de wijze waarop wij daaraan invulling willen geven.

Dr. B. de Vries (1938) was lid van de Tweede Kamer voor het CDA (1978-1989) en minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (1989-1994).

Noot

¹ Trouw 9 april 1994.